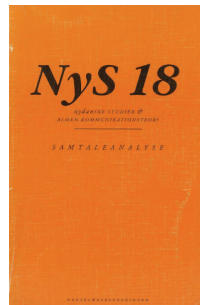

NyS

Titel:	På tur i talens sprog
Forfatter:	Jakob Steensig
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 18. <i>Samtaleanalyse</i> , 1994, s. 63-83
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

PÅ TUR I TALENS SPROG

– om syntaks og taleture i samtaler

AF JAKOB STEENSIG

Da jeg for nogle år siden begyndte at analysere autentisk samtalesprog, opdagede jeg hurtigt at der ikke er forsket særlig meget i syntaks i denne type kommunikation på dansk. Man kan ikke gå nogen steder hen og slå op hvilke enheder samtaledeltagere baserer deres kommunikation på, eller hvad man kan opnå med konkrete syntaktiske konstruktioner i forskellige samtalsituationer.

Det er ikke fordi der mangler beskrivelser af talesprogsytringer. Heldigvis er det da sådan at de fleste der beskæftiger sig med dansk sprog i dag, tager hensyn til talesprogsformer. Det gælder alle de nyere forsøg på at lave grammatikker, som fx Arndt (1990), Hansen og Heltoft (1993), Togeby (1993). Men ingen af disse bruger autentisk samtalemateriale, og ingen går nærmere ind i hvordan forskellige former fungerer i konkrete samtaler.

I forbindelse med Projekt Bysociolingvistik og dets store empiriske materiale er der lavet et grundigt arbejde med syntaks (Nedergaard Thomsen 1991), men heller ikke her sættes ytringerne ind i den konkrete sammenhæng i samtalerne.

I et projekt om *kontrastiv samtaleanalyse*, hvor jeg har analyseret samtaler på tyrkisk og dansk (se Steensig 1992 og under udg.a), har jeg haft brug for at kunne inddele mine samtaledata i nogle enheder, som for det første tillod en sammenligning mellem to meget forskellige sprog, og for det andet tog udgangspunkt i hvad deltagerne gjorde i konkrete situationer. Denne artikel handler om disse enheder, *taleture*, om hvordan de afgrænses og hvilket stof de er gjort af. Dette kædes sidst i artiklen sammen med overvejelser om begrundelsen for den hyppige forekomst af bestemte, udpræget talesproglige, syntaktiske fænomener.

KONVERSATIONSANALYSE

I mit projektarbejde har jeg fundet stor inspiration i den såkaldte *konversationsanalyse*. Denne tradition lægger vægt på analyser af autentiske samtaler ved hjælp af meget grundige og detaljerede udskrifter. Nogle centrale principper i konversationsanalysen er:

- metoden er induktiv, dvs. i det omfang der generaliseres eller udledes kategorier, sker det altid ud fra konkrete samtaledata. Selv om konversationsanalysen deler genstandsfelt med lingvistik, sociologi, psykologi og etnografi, undgår konversationsanalytikere omhyggeligt at lægge generelle kategorier fra disse discipliner ned over materialet. De taler fx aldrig om indirekte talehandlinger, høflighedsstrategier, *face*-hensyn, socialklasser, identitet, kultur, intentioner
- konversationsanalysen lægger vægt på at alle analytiske kategorier skal afspejle deltagerens egen fortolkning og udnyttelse af samtaleelementer. Som indgang til dette bruges princippet om sekventiel relevans: man studerer sekvenser for at se hvilke reaktioner der er relevante i dem. Der bruges derfor aldrig løsrevne sætninger i argumentationen, kun sammenhængende sekvenser
- samtaler ses som resultatet af en stadig interaktiv proces, et samarbejde mellem rationelle parter, og alle træk, ned til de mindste suk, indåndinger, udåndinger, pauser m.m. anses som potentielt systematiske midler som deltagerne kan udnytte i deres bestræbelser på at "opnå" eller skabe en samtale

Konversationsanalysen, som stammer fra USA, har koncentreret sig om engelsk materiale, og man ser sjældent overvejelser om hvorvidt konversationsanalysens opdagelser er universelle eller kulturspecifikke. Der er nok nærmest en tendens til at gå ud fra at mange af de mekanismer der beskrives er universelle – indtil det modsatte er bevist ved studier af autentisk materiale fra andre sprog og kulturer.

På trods af manglen på interesse for eller indsigt i sproglig og kulturel diversitet anser jeg denne analyseform for den grundigste, mest detaljerede og den der er nået længst, når det gælder at forklare hvad der sker på mikroplanet i samtaler. Hvis man ønsker en introduktion til konversationsanalysen vil jeg anbefale Atkinson og Heritage (1984).

Mine overvejelser her er dog ikke strengt konversationsanalytiske, for i artiklen blandes en konversationsanalytisk indsigt rask væk med indsigter

fra andre lingvistiske traditioner, fx fra funktionel grammatik angående informationsstrukturer.

Det materiale som danner udgangspunkt for overvejelserne i denne artikel er to tyrkiske og to danske gruppesamtaler med tre deltagere i hver (nærmere beskrevet i Steensig 1992). Alle eksempler er fra den ene af de danske samtaler, en længere samtale mellem unge mennesker der kender hinanden meget godt.

TUROPBYGNING: TALETURE OG TURSKIFTER

Som udgangspunkt defineres en *taletur* som den enkelte deltagers bidrag til samtalen, afgrænset af andre deltageres bidrag. Overgangen mellem tale-ture kaldes *turovergange* eller *turskifter*. Det er den sidsnævnte betegnelse der bruges i denne artikel.

Taletures opbygning og længde kan variere meget. De kan bestå af alt fra en enkelt uartikuleret lyd til længere foredrag. Om en tur bliver det ene eller det andet – eller noget midt imellem – afhænger selvfølgelig af hvad taleren vil sige, men det afhænger lige så meget af hvor længe de andre deltagere giver taleren lov til at snakke. I samtaler er der meget tit pres på for at komme til at sige noget, så det er urealistisk at forestille sig at potentielle nye talere blot venter til en igangværende taler er færdig. Intet tyder på at talere får ubegrænset plads til deres bidrag, der er snarere tale om at ikke-talende deltagerne godkender en *taletur* "i bidder". Spørgsmålet må nu være hvad sådanne bidder består af, om der altså findes en mindre enhed som ture er opbygget af – en *turopbygningsenhed*. Termen *turopbygningsenhed* og overvejelserne i de næste afsnit er inspireret af en klassisk artikel om turtagning, skrevet af konversationsanalysens pionerer Sacks, Schegloff og Jefferson (1974).

HVAD SKAL EN TUROPBYGNINGSENHED KUNNE?

En *turopbygningsenhed* skal for det første gøre det muligt for taleren at aflevere et relevant bidrag til samtalen. Hvis h/n er i fare for at miste talletretten ligeså snart enheden er færdig, er det vigtigt at enheden er lang nok til at den kan indeholde et komplet budskab af en slags.

For det andet skal den gøre det muligt for andre deltagere at regne ud lidt i forvejen hvornår taleren er færdig, og helst også noget om hvad h/n er ved at sige. Dette er forfatterne af turtagningsartiklen nået frem til ud fra en iagttagelse af at de fleste *turskifter* i samtaler er *Lige Overgange*, dvs. at

de sker uden at der er pause mellem turene og uden nogen (nævneværdig) overlappning. Nye talere har sandsynligvis brug for en smule planlægnings-tid inden de starter deres tur, så det må betyde at de kan forudsige hvornår den hidtidige taler bliver færdig. I mange samtaler er der derudover eksempler på at deltagere hjælper hinanden med at færdiggøre ytringer, hvilket tyder på at det er muligt at forudsige ikke blot hvornår en ytring er afsluttet, men også noget om hvad den kommer til at indeholde.

SÆTNINGEN SOM TUROPBYGNINGSENHED

I artiklen om turtagning foreslås det at *sætningen* er den grundlæggende *turopbygningsenhed*.

Det er oplagt at sætninger lever op til det første krav ovenfor, for de er potentielt komplette udsagn. Men også når det gælder muligheden for forudsigelse, synes sætninger at være velegnede størrelser. I hvert fald i sprog som engelsk og dansk, hvor elementer der "styrer" normalt står før de elementer de styrer: verber kommer før deres komplement, konjunktioner og relative pronominer før underordnede sætninger, determinatorer før det determinerede (i mange tilfælde) og præpositioner før deres styrelse. Forekomsten af et styrende element siges i konversationsanalytisk jargon at *projicere* (dvs. forudsige) forekomsten af det styrede.

TUROPBYGNINGSENHEDER OG TURTAGNING

Når en deltager er kommet vel fra start med en sætning vil h/n normalt få mulighed for at færdiggøre den uden at andre forsøger at tage ordet, i hvert fald indtil det første sted hvor sætningen *kan* afsluttes.

Efter elementer der på denne måde er projiceret som mulige afslutningspunkter, er der *overgangsrelevans*, dvs. der kan ske et turskifte. Ved hvert overgangsrelevant sted er der iflg. Sacks m.fl. (1974) tre mulige hændelsesforløb:

1. Taleren har i løbet af sin tur udvalgt en anden taler ved at henvende sig til denne. Det er så den udvalgte taler der tager ordet.
2. Der er ikke sket nogen talerudvælgelse og en anden taler vælger selv at tage ordet. Her gælder det normalt at den der starter først får turen.
3. Der er ikke sket nogen talerudvælgelse og ingen anden deltager overtager turen. Den hidtidige taler kan fortsætte, men behøver ikke at gøre det.

EKSEMPEL PÅ DEN TRINVISE OPBYGNING AF EN TUR

For at forstå hvordan dette virker, kan vi se på et eksempel. I eks. (1) har deltagerne lige snakket om krystallsekroner og Emil har fortalt om én han kender, som har været i Prag og købt billige krystalglas (I dette og i andre eksempler hvor der er flere end én deltager udskrives replikkerne i partiturfomat):

(1) Carst og så ka man også få nogen krystallsekroner tænker du på

Emil nemlig har I det
Carst vi har faktisk tænkt på vi ska til Prag ja {.} ø:h

Carst vi ku lave sådan en fællestur<herfra>
Pia <JAMEN> I KU DA NOK HA

(Tegnforklaring: Overlappende ytringer står over og under hinanden og er indrammede med "mere end/mindre end"-tegn. Kolonner angiver forlængelse af forudgående lyd. Krøllede parenteser med et punktum er korte pauser. Store bogstaver angiver høj lydstyrke.)

Afkodningen, og dermed beslutningen om hvorvidt taleren skal have lov at fortsætte, sker element for element. Nedenfor viser jeg hvordan man kan tænke sig at dette konkret sker i eks. (1). De projicerende elementer er understreget, og selve projiceringen vises som en pil (=>), der altså skal læses som "projicerer" eller "forudsiger at flg. elementer kommer bagefter". Overgangsrelevans vises som dobbelt-skråstreger (//):

I Carstens første ytring er der to turobygningsenheder. Den første slutter ved det sted hvor sætningen *kan* afsluttes, dvs. efter det sidste projicerede element:

og så ka (=> et hovedverbum)
man også få (=> objekt eller perfektum participium)
nogen krystallsekroner //

Ved dette overgangsrelevante sted sker der ikke nogen talerudvælgelse. Carsten fortsætter selv, og udnytter altså turtagningsmulighed 3. Han går videre med en ikke-projiceret fortsættelse, hvor den hidtidige sætning bliver første led i en ny sætning:

tænker (=> subjekt og præposition (hidtidig sætning er præp.styrelse))
du på //

Her henvender Carsten sig til Emil og bruger altså mulighed 1, talerudvælgelse:

nemlig //

Emils tur er et kort svar, af den type der erfaringsmæssigt er den hyppigste efter anmodninger om bekræftelse. Herefter er der ingen talerudvælgelse, men næste taler vælger sig selv (mulighed 2). Det er spørgeren fra før, hvilket også synes at være et hyppigt mønster efter respons på anmodninger om bekræftelse.

vi har (=> objekt eller perf. participium)
faktisk tænkt (=> objekt eller præpositionsforbindelse)
på (=> nominalsyntaxme eller sætning)
vi ska (=> verbum eller stedsangivelse)
til Prag //

Ingen talerudvælgelse, Emil vælger sig selv (mulighed 2):

har (=> subjekt + objekt eller perf. participium)
I det //

Emil udvælger her Carsten (mulighed 1), som kvitterer med et kort svar:

ja //

Der er overgangsrelevans efter dette korte svar, men samme taler fortsætter, (mulighed 3):

{ } ø:h vi ku (=> hovedverbum)
lave (=> objekt)
sådan en fællestur //

Her kan sætningen afsluttes, og nu sker der det at både mulighed 3 (samme taler fortsætter) og 2 (ny taler vælger sig selv) udnyttes, idet Carsten,

ligesom i den første ytring, fortsætter med et ikke-projiceret element, mens Pia samtidig begynder en ny taletur:

Carst <herfra>

Pia <JAMEN> IKUDA....

Denne situation, hvor efterstillede ikke-bundne led bliver overlappet af en ny taler, forekommer hyppigt i samtalerne og forudsiges som en systematisk mulighed af turtagningsmekanismerne: Den nye taler udnytter det først forekommende overgangsrelevante sted for ikke at risikere at komme for sent ind. Det ser ud til at Pia er klar over at hun overlapper, for hun taler højere. Dette er også noget der rutinemæssigt sker når deltagerne konkurrerer om taleturen.

Denne lille gennemgang viser hvordan turtagningsmekanismerne og den syntaktiske projicering foregår, når det hele går efter bogen, dvs. ovennævnte artikel om turtagning.

SÆTNINGEN KAN IKKE VÆRE DEN ENESTE TUROPBYGNINGSENHED

Simple syntaktiske strukturer kan altså i mange tilfælde redegøre for tur-opbygningen og projiceringen af overgangsrelevans i danske, såvel som i engelske samtaler. Men jeg havde fra starten af svært ved at tro at sætningen skulle være den eneste turoppbygningseenhed. Størrelser som intonationskonturer og informationsstrukturer måtte være oplagte kandidater som turoppbygningseenheder, da de inddeler i "bidder" som kan være sammenfaldende med sætninger men ikke behøver at være det.

Denne skepsis over for sætningen som den vigtigste turoppbygningseenhed blev bekræftet af at den umuligt kunne have denne funktion på tyrkisk. Tyrkisk er et SOV-sprog, dvs. at verbet normalt kommer sidst i en sætning. Også de elementer der svarer til danske underordningsmarkører (dvs. de konjunktioner og andre forbindere som indleder underordnede sætninger) kommer efter det der underordnes. De styrende elementer kommer altså efter det styrede, så tyrkisk turoppbygning kan umuligt være bygget på de samme syntaktiske principper som dansk og engelsk, hvis der skal være mulighed for projicering.

Jeg blev fascineret af dette problem. Hvad nu hvis tyrkisk og dansk bruger helt forskellige mekanismer til at forudsige overgangsrelevans, eller hvis

man i tyrkisk har et helt andet turtagningssystem end i dansk? Man kan forestille sig mange interessante interkulturelle forviklinger blot på dette grundlag, når folk fra de to største sprogsamfund i Danmark taler sammen.

Hvis jeg skulle vurdere denne mulighed måtte jeg lave en vægtning af mulige turoppbygningsmekanismer i de to sprog. Det kontrastive perspektiv gjorde det altså påkrævet at undersøge turoppbygning uden at favorisere en bestemt turoppbygningsmekanisme på forhånd.

Den bedste måde at gøre dette på måtte være at se på de steder hvor det kan påvises at en ny taler tager hensyn til den igangværende taler, dvs. de steder hvor der sker uproblematisk turskifter. Som allerede nævnt foregår en stor del af turskifterne som Lige Overgange, og disse kræver at den ny taler følger den gamle tur meget nøje. Forløbet op til Lige Overgange måtte altså være et ideelt sted at lede efter de mekanismer som signalerer overgangsrelevans. Disse forløb kaldte jeg *overgangssekvenser*. De resultater vedrørende turoppbygningsmekanismer jeg refererer nedenfor er fundet ved først at studere alle overgangssekvenser i hele materialet, og dernæst gennemgå alle (også overlappende) turskifter for at se om de samme mekanismer kunne påvises der. Men inden jeg ser på resultaterne er det nødvendigt med en lille omvej omkring afgrænsning og definition af taleture.

PROBLEMER VED AFGRÆNSNINGEN AF TURE

For at studere overgangssekvenser måtte jeg entydigt kunne afgrænse enkelte taleture. Men det viste sig ofte at være ganske vanskeligt at afgøre hvornår én taletur begyndte og en anden var slut – i hvert fald når det skulle gøres i et større materiale på en konsistent måde.

Man kunne ikke nøjes med et tidsbaseret kriterium, der fx sagde at en taletur begyndte når en ny taler begyndte at snakke, for det vrimer med passager som eks. (2), hvor deltagerne snakker i munden på hinanden og ikke nødvendigvis venter på at andre skal blive færdige før de begynder at tale igen:

- (2) Pia jeres trænger ikke så meget som vores
 linie 1 Carst °mm° <°det trænger-°>
 Emil jo<vi har snakket->
- Pia <vores det trænger helt> <vildt>
 linie 2 Carst <°det:°>det<ville virkelig være fint>
 Emil #vi har snakket <om det#> <mm>

- linie 3 Pia men de:t jo
 Carst altså jeg ved ikke hvor dyrt sådan noget det er
 Emil mm
- linie 4 Pia <også->
 Carst <det synes jeg bare>
 Emil <°de:t >ikke særlig dyrt°{.} det<blir enormt pænt>
- linie 5 Pia <<(x) fordi vi>flyttede så hurtigt >ind...
 Carst I sku gøre så<fordi- >
 Emil <<det har vi->det har vi også- s-s->

(x'er i parentes betegner uhørlige stavelser, gradtegn () omkranser passager med lav volumen og #-tegnet omkranser passager der udtales hurtigt.)

Begynder Pia på en ny tur i linie 2 eller fortsætter hun turen fra linie 1? Tilhører Carstens ytringer i linie 2 og 3 samme tur eller begynder en ny i linie 3? Og hvad med Emils ytringer i linie 4 og 5 – er der tale om én, to eller tre ture her? Hvad med de små *mm*'er – skal de betragtes som selvstændige ture, hører de sammen med andre ture eller er de måske slet ikke taleture men blot en form for feed-back der ikke tæller i turtagningen?

Konversationsanalytikerne mener ikke at der findes noget endeligt svar på disse spørgsmål. Det kan fx være at der for Carsten er tale om én tur i linie 2-3, mens Emil behandler denne passage som to ture ved at respondere på den første del af den med sine *mm*'er. På samme måde kan man sige at Carsten behandler Emils ytring før pausen i linie 4 som en færdig tur, mens Emil fortsætter som om intet var hændt og behandler dermed sine ytringer som én tur (se Goodwin 1985:19ff for en uddybning af dette argument).

Så længe man mest interesserer sig for hvad der sker i enkelte passager, gør det heller ikke noget at man ikke kan operationalisere turinddelingen. Men min idé var jo at gennemgå et større materiale, ovenikøbet på flere sprog, og bruge de steder hvor nye ture begynder, som udgangspunkt for en analyse. Dette krævede en *operationalisering af turinddelingen*:

ET 'QUICK AND DIRTY' SYSTEM BASERET PÅ RESPONS OG RATIFICERING

Eftersom jeg var ude efter faktorer der signalerer overgangsrelevans (overgangssignaler), måtte opgaven være at finde de steder hvor jeg kunne være nogenlunde sikker på at nye talere tog hensyn til sådanne signaler.

Det gør de først og fremmest når de responderer på den forudgående tur. Hvis de blot ignorerer det der sker omkring dem og fortsætter i deres egne baner, kan man ikke vide om de tager hensyn til overgangssignalerne.

Mit første kriterium for hvornår en ny tur begyndte, var derfor *responsivitet*: man skulle kunne påvise at ytringen responderede på den forudgående tur. Jeg blev dog hurtigt klar over at dette var for snævert. En ny tur kunne udmærket respondere på noget andet end lige den forudgående tur, fx noget der var blevet sagt *tidligere* i samtalen, eller på noget ikke-verbalt. Sådanne ytringer krævede øjensynlig ligeså præcis koordination med forrige tur som andre ture, hvis de skulle trænge igennem og blive hørt. Jeg blev derfor enig med mig selv om en bredere definition på turbegyndelse, der stadig tog udgangspunkt i at turen skulle være responsiv. Den lød: *Der er tale om en ny tur hver gang det kan påvises at en taler responderer på noget andet end det h/n responderede på i sin sidste tur.*

Dette betyder at der i eks. (2) er følgende turbegyndelser:

- Pia: Nye ture begynder i linie 1 og 3. Der er intet i linie 2 som tyder på at hun forholder sig til andre bidrag. Hendes *men* i linie 3 tyder derimod på at hun forholder sig til hvad Carsten har sagt, det viser sig også at være tilfældet efterhånden som hun får sit bidrag stykket sammen.
- Carsten: Ny tur begynder i linie 1 og fortsætter til og med linie 3. Hans *altså* osv. i linie 3 kan ikke påvises at være respons på noget uden for hans egen ytring. I linie 4 begynder hans anden tur, den responderer direkte på Emils *de:t ikke særlig dyrt*.
- Emil: Nye ture begynder i linie 1, 4 og 5. I begge de to sidste ture synes han med sit indledende *det* at referere til Carstens umiddelbart forudgående ytringer.

Man kunne også hævde at Emils *mm'*er i linie 2 og 3 signalerede en ny tur; de opfylder kriteriet idet de responderer på enten Carsten eller Pias ytringer (som kommer efter det Emil responderede på i sin første tur). Men jeg havde i udgangspunktet en idé om at "indholdsløs feed-back" af denne type skulle undtages fra min undersøgelse. Grunden var at jeg formodede at feed-back ikke behøver at følge turtagningsmekanismerne på samme måde som andre ytringer, fordi feedbacken ikke kræver speciel opmærksomhed fra andre deltagere. Jeg lavede derfor nogle kriterier, der udskilte denne type ytringer fra andre (se Steensig 1992: 35-38). Jeg var imidlertid

ikke tilfreds med disse kriterier, og ved en undersøgelse af mit systems inter-subjektive pålidelighed (Steensig under udg.b) viste det sig at observatørerne havde svært ved at bruge kriterierne for hvornår ytringer skulle regnes som feed-back. Så i stedet for at skille feed-back ytringer ud som en speciel kategori lavede jeg en grovere distinktion mellem ytringer der er "ratificerede" og ytringer der ikke er det.

Med udtrykket *ratificering* mener jeg at andre deltagere viser at de godkender en ytring som et bidrag til samtalen. Det kan de gøre ved enten at respondere på den eller ved at udbede sig den (*elicitere* den). Emils *mm'* er i eks. (2) er således ikke ratificerede for de er ikke svar på et spørgsmål og der bliver ikke responderet på dem. Det er til gengæld både Emils *nemlig* og Carstens *ja* i eks. (1). De er, som vist, respons på anmodninger om bekræftelse, og de kunne som sådanne ikke udelades. Det kan indimellem være svært at afgøre om en ytring er eliciteret. Jeg bruger som hovedregel en konversationsanalytisk idé om at en ytring er eliciteret hvis sekvensen den indgår i gør den relevant på en sådan måde at dens "ikke-forekomst" ville blive bemærket af de øvrige samtaledeltagere.

Mit turinddelingssystem opererer altså med fire kategorier, som kan stilles op i et diagram på følgende måde:

	Ratificeret:	Ikke-ratificeret:
Responsiv:	<i>Egentlige taleture</i>	<i>Feed-back, mislykkede turforsøg</i>
Ikke-responsiv:	<i>Indledende ture</i>	<i>"Skud i det blå"</i>

Det var kun *egentlige taleture* som blev taget med ved den første eftersporing af turopbyggende og overgangssignalerende elementer. Det har imidlertid vist sig at de ikke-ratificerede er præcist placerede i forhold til turopbygningsmekanismerne. De bør derfor medtages i fremtidige analyser.

Indledende ture, dvs. ytringer der ikke i sig selv er responsive men som andre responderer på, forekommer kun i begyndelsen af samtaler (hvor deres responsivitet ikke kan påvises, men lur mig om de ikke i en eller anden forstand er responsive alligevel). Alle andre ytringer som udløste respons var også selv responsive, hvilket kan ses som et argument for at nye talere faktisk tager – og bliver nødt til at tage – bestik af situationen, dvs. respondere på den, for at få deres bidrag anerkendt af de andre deltagere.

De eneste ytringer der havnede i kategorien af ikke-responsive og ikke-ratificerede ytringer var uforståelige passager. De er blevet ignoreret i analysen.

Det beskrevne system er *quick and dirty* fordi det kun tager hensyn til faktorer som er vigtige for afsøgningen af turoppbygningsmekanismer. Analyser der har andre formål, som fx at undersøge magtrelationer og dominans eller følge hvordan diskurs-emner udvikler sig i samtalens løb, har brug for mere sofistikerede kategorier. Det kan fx være vigtigt at udskille egentlige feed-back ytringer blandt de ikke-ratificerede ture. Dertil må man så bruge kriterier der ikke er baserede på responsivitet.

Derudover har mit system de samme skavanker som andre forsøg på at operationalisere menneskelig adfærd. Der vil altid være grænsetilfælde, hvor det beror på fornemmelse og intuition hvilken kategori et element havner i. Jeg har brugt den tommelfingerregel at det der *kan* fortolkes som responderende eller eliciterende også *skal* fortolkes sådan. Det skyldes at jeg hellere vil analysere for mange turskifter, og så evt. finde ud af at nogle af dem ikke tager hensyn til kriterierne alligevel, end jeg vil risikere at overse nogen.

Alligevel tror jeg at grundkriterierne for inddelingen vil være anvendelige i andre sammenhænge end lige den snævre afsøgning af turoppbygningsmekanismer, bl.a. fordi de er uafhængige af sprog- og stilforskelle. Man kunne forestille sig at dette vil være nyttigt ved studiet af de samtalemæssige forudsætninger for fænomener som kodeskift og stilskift (fx mellem såkaldt "afslappet" og "ikke-afslappet stil"). For en nærmere diskussion af kriteriernes styrke og svagheder henvises til det tidligere nævnte oplæg (Stensig under udg.b.).

Nu vil jeg vende tilbage til turoppbygningsmekanismerne og til hvordan forskellige sproglige fænomener kan forstås i lyset af dem. Men inden jeg tager hul på dette vil jeg kort opsummere den metode der blev brugt til at finde frem til disse mekanismer:

Efter at have udskilt *egentlige taleture* i hele materialet fandt jeg alle Lige Overgange mellem disse og afgrænsede overgangssekvenserne. Jeg analyserede så alle overgangssekvenser med henblik på at finde de *overgangssignaler* der viste (og evt. forudsagde) at taleturen var afsluttet præcis dér hvor den Lige Overgang fandt sted. De områder som blev afsøgt for at finde disse signaler var: syntaks, semantik, informationsstruktur, intonationskonturner, og en række enkeltelementer som enten signalerede mulig afslutning

eller det modsatte. Jeg vil ikke komme nærmere ind på de enkelte signaler og deres indbyrdes vægtning her, men nøjes med at henvise til tidligere gennemgange af disse (Steensig 1992; under udg.a).

INFORMATIONSTRUKTUREN SOM DEN VIGTIGSTE TUROPBYGNINGSSENHED

Det mest iøjnefaldende resultat af analysen var at *informationsstrukturen* var det bedste bud på en gennemgående turopbygningsmekanisme – både på tyrkisk og på dansk. Jeg vil begynde med at forklare hvad jeg mener med en sådan påstand, for derefter at give nogle bud på hvad en sådan observation kan betyde for studiet af syntaksen i samtaler.

I følgende eksempel har deltagerne netop snakket om at de skulle tage til Prag og at det er billigt. Carsten siger

- (3) det koster ø::h vi sku bare derned / på et tidspunkt =hvo::r altså efter sommerferien //

(Lighedstegnet forbinder ord der udtales tæt sammenbundet.)

Den syntaktiske projicering når i første omgang til *der ned* (dette er angivet med en enkelt skråstreg), men ytringen kan ikke afsluttes her for den har ikke givet nogen ny information endnu. Det næste led mangler også egentlig ny information selvom det angiver hvilket semantisk område der er tale om. Det er først når tidspunktet ekspliciteres med *efter sommerferien*, at ytringen får en funktion i forhold til den sammenhæng den indgår i. Derfor er det først her at turenheden er færdig og der er overgangsrelevans (angivet med dobbelt skråstreg).

For at en ytring skal være et bidrag til samtalen skal den for det første relatere til det foregående: den skal tage udgangspunkt i noget *Givet*, hvad enten det så sker eksplicit, som her hvor både *det* og *vi sku bare derned* er given information i sammenhængen, eller det sker implicit sådan som det fx er tilfældet ved elliptiske ytringer, *ja*'er, *nej*'er og den slags. For det andet skal der være noget *Nyt*. Det kan være egentlige nye referenter, som i eks. (3), hvor det er tidspunktet (*efter sommerferien*), eller det kan være en ny vinkel på noget Givet.

Det er bl.a. syntaksens opgave at forbinde det Givne og det Nye. Ofte sker det inden for rammerne af en syntaktisk projicering, hvor det Givne er

første led og det Nye er dét bundne ubestemte led der står længst til højre. Så når Carsten i eks. (1) siger *vi ku lave sådan en fællestur herfra*, er *vi* det givne og *sådan en fællestur* den nye information. (For en grundigere gennemgang af den syntaktiske signalering af information se Togeby 1991, 1993 og Steensig 1992:59f, 1993). Men den nødvendige information kommer ikke altid inden for det syntaktiske projicerede. I ca. en femtedel af de ytringer der kommer før et turskifte i mit danske materiale, er ytringen informationsmæssigt uafsluttet når man når til det sidste bundne komplement.

I det følgende vil jeg se nærmere på nogle eksempler på dette og overveje om behovet for at meddele noget Givet og noget Nyt inden for rammerne af en turopplysningsenhed, måske kan være med til at forklare hvorfor der er så mange syntaktiske konstruktioner der virker underlige når man ser dem på tryk.

HVORFOR HVORFOR DIT OG HVORFOR DET?

En væsentlig forskel på sproget i mit materiale og skriftsproget er at der næsten ikke er nogen referentielle førsteled i det førstnævnte. Af de 339 fremsættende helsætninger der forekommer i udskrifterne fra den samtale hvorfra eksemplerne stammer, er der i 325 tilfælde (95,9 %) et pronomen på pladsen før verbet. Kun i 9 tilfælde (2,7 %) er der et ikke-anaforisk led (nominalsyntagme eller præpositionsled) og i 5 tilfælde (1,4 %) en sætning på denne plads.

I 155 tilfælde (svarende til 45,7 %) er det ordet *det* der står på denne plads. En af grundene til at *det* har en så stor udbredelse er at det kan "stå for" mange ting. I langt de fleste tilfælde refererer *det* til et udsagn, en formodning el. lign. og ikke til et substantiv. Og når det refererer til et substantiv, behøver dette ikke engang at være intetkøn og ental, i nogle tilfælde (ialt 14 eller 9 % af alle *det* er på førstepladsen) refererer det til substantiver i fælleskøn eller i flertal.

Denne tendens til "generalisering" af *det* har ført til at det indimellem bruges som tøvesignal, eller som en slags "ståsted" ved søgen efter ord eller omformuleringer:

- (4) fordi #det det# jeg gider ikke i sommerferien de:r det simpelthen
- (5) °det trænger- det-° det ville virkelig være f:int
- (6) #det ka simpelthen ikke-# det får man (x) ikke- det gider man sgu ikke

To af *det*'s funktioner kan specielt ses som knyttet sammen med behovet for at organisere det Givne og det Nye inden for rammerne af en turobygningssenhed. Dem vil jeg se nøjere på her:

Den første funktion er at bidrage til en projicering der når længere end den syntaktiske. Det ser man i tilfælde hvor *det* ikke er anaforisk men kataforisk, d.v.s. at det står for noget som ikke har været nævnt endnu. I sådanne tilfælde kan man ikke etablere en given reference for *det*, i stedet giver det en slags løfte om at den nye information skal komme i en fortsættelse som ikke er projiceret på anden vis. Det annoncerer så at sige at turenheden først kan være færdig når den nye information er afleveret.

- (7) det tager et kvarter / og komme ind i byen //
- (8) så de:t (x)- tror da pokker / de:t dyrt //
- (9) °det tog bare-° {,} det tog edderperkeme lang tid / og vaske det der loft ned //
- (10) det sku aldrig ha været afhøvlet / det gulv //

I eks. (7)-(10) har jeg sat en skråstreg hvor syntaksen projicerer overgangsrelevans. Men der skal tydeligvis mere med for at ytringen giver mening, uanset om det er i form af en proposition, som i (7)-(9) eller en referent i ekstraposition, som i (10).

Den anden funktion er at *det* bruges som pronominal kopi af en referent som står i ekstraposition foran den egentlige sætning:

- (11) mm kryds- krydsfinerskabe a::j de:t ikke så ...
- (12) og så køkken og bad det trænger helt vildt

Det er ikke kun *det* der bruges på denne måde, også andre pronominer kan bruges, men *det* bruges mest – også i tilfælde hvor en mere bogstavelig anafor ville være et andet pronomen, sådan som det er tilfældet i eks. (11) og (12).

I det hele taget er der mange eksempler med led i foranstillet ekstraposition. Der synes at være en tendens til at deltagerne foretrækker referentielle led i ekstraposition med pronominal kopi, fremfor at have dem til at stå foran verbet i selve sætningen. Der er lidt over tre gange flere eksempler på dette end på referentielle led på førstepladsen (30 tilfælde eller 8,8 % af helsætningerne).

Sådanne konstruktioner bruges i sagens natur når der skal introduceres nye referenter (ellers kan man jo nøjes med pronominer). Og der er specielt mange af dem hvor der ikke blot skal introduceres en ny referent men også foretages et helt eller delvist emneskift.

HVORFOR SKAL DER SÅ MANGE OMSTARTER TIL?

Dette fører over til det næste punkt på listen over "underlige" syntaktiske konstruktioner. I tilfælde hvor deltager introducerer nye referenter og samtidig forsøger at lede samtalen over på et nyt spor, kan man opleve ytringer som:

- (13) jeg gi- jeg har min: ø:h Sulsanne der (.) hende jeg #har- jeg laver elektronik sammen med# eller vrøvl #edb sammen med# hun e:r- hendes mand afsyrer ting//
- (14) #men man ka jo-# man ka jo alligevel- vi- vores derude reol derude den var jo i og for sig heller ikke så meget værd //...
- (15) °°ja° nej men de::t virkelig- de:t en hel del der ska males // #har jeg fundet ud af# // {.} ·h så går jeg sådan lidt og overvejer #jeg har fundet ud af# der er sådan en: øh biks oppe i Jægergårdsgade / hvor de afsyrer / {.} hvis man selv kommer med det så koster det jo højest {.} en hundredlas / elle:r halvanden / eller sådan noget / for det / {.} ·h så: der sådan nogen skabslåger ude i køkkenet / jeg godt ku finde på og aflevere / deroppe // {.} det ku se ret godt ud //

(·h angiver en hørlig indånding)

Taktikken synes at være at starte om igen før man når til en syntaktisk afsluttet turoppbygningssenhed. På den måde kan man få sagt ret meget inden man når til et overgangsrelevant sted, og man opnår samtidig en vis opbygning af spænding eller i hvert fald et rytmisk forløb der adskiller sig fra de mere almindelige korte turoppbygningssenheder, bl.a. fordi der sker tempokift og afsnupninger undervejs.

Eks. (15) bruger et lille ekstra-fif: *overvejer* projicerer et udsagn om overvejelsen som gerne skulle have en slags resultat eller pointe. I "normal" syntaks skulle dette komme lige efter, enten i en ledsætning forbundet med *om*, *hvorvidt* eller lignende, eller med infinitiv-prædikat forbundet med *og* (= *at* i skriftsproget). Der kommer imidlertid noget helt andet: en række mere eller mindre løst forbundne udsagn, som nok kan ses som syntaktisk afsluttede enheder flere steder (der hvor der er enkeltskræstreger) men som ikke når at blive til en "overvejelse" før ved den første dobbelte skræstreg. På denne måde opnås en meget lang turoppbygningssenhed.

Vi kan naturligvis ikke sige noget fornuftigt om hvorvidt dette er en taktik, der kontrolleres et eller andet sted i bevidstheden, altså om den hører til den kommunikative kompetence i en eller anden generel for-

stand. Mange ville måske være tilbøjelige til at rubricere denne slags krumspring som processeringsproblemer. Én af årsagerne til at konstruktioner som disse først og fremmest forekommer i "problemsekvenser", som fx når man skal forsøge at give samtalen en ny drejning, er helt sikkert at der *er* processeringsproblemer. Men man må formode at samtale-deltagere véd (med en form for ubevidst viden) at denne type konstruktioner først og fremmest forekommer netop i denne type sekvenser. Det er derfor ikke usandsynligt at disse konstruktioner har som funktion at signalere at nu kommer der nye referenter samt et forslag til en ny drejning af samtalen. Dette er naturligvis noget der skal undersøges grundigere i større korpora.

AKSEKONSTRUKTIONER

Der findes andre "underlige" syntaktiske konstruktioner som kan ses som forbundet med et behov for at få plads til mere i turoppbygningsenhederne. Det drejer sig fx om den såkaldte *aksekonstruktion* (Schegloff 1979), som i:

- (16) jeg ka faktisk ø::h {.} lappe ind over {.} me::d min fjernbetjening (/) {.}
ka jeg bryde ind på Carstens //

Det understregede led er *aksen*, forstået på den måde at konstruktionen "drejer sig" omkring dette led, og herved får det en ny funktion. Jeg har sat et afslutningsmærke i parentes efter akseledet, fordi der syntaktisk set kan være afslutning der. Men der mangler information om hvad der bliver "lappet ind over" og derfor er ytringen først rigtigt relevant efter *Carstens*. Konstruktionen gør det muligt at tage afsæt i en turoppbygningsenhed der er "sluppet igennem" og udvide den med mere information som det ellers ikke ville være muligt at få proppet ind før der er overgangsrelevans.

Jeg vil bemærke en sidste ting i denne sammenhæng. Både aksekonstruktionerne og de lange indledninger ovenfor er fyldt med tøvesignaler, hvad enten det så er *øh* eller forlængelse af stavelser. Tøven af denne type forekommer ofte før problematiske passager, de bruges sandsynligvis som fyld mens der tænkes. Men samtidig kan forekomsten af dem også være med til at øge opmærksomheden omkring det der kommer efter. Det som følger tøvesignaler er i hvert fald ofte enten den nye information i ytringen eller problematiske passager af forskellig slags. Jeg har før (Steenisg 1992:60f) antydnet at tøvesignaler kunne fungere som en slags "fokusmar-

kører" i dansk, men jeg medgiver gerne at materialet endnu er for spinkelt til at understøtte en sådan påstand.

Det vigtige ved denne gennemgang af "underlige" strukturer er at mange små elementer kan have en syntaktisk funktion som man som sprogbruger ikke er bevidst om, og som man først opdager når man studerer udskrifter af autentiske samtaler. Et næste skridt i undersøgelsen af denne type elementer kunne være en "tøvesignalernes syntaks".

AT FORENE DET NYTTIGE MED DET BEHAGELIGE

Gennem studiet af disse fænomener kan man få en fornemmelse af at nogle modsatrettede tendenser trækker i samtaledeltagere når de skal formulere sig:

På den ene side er der en tendens til at formulere sig i korte og overskuelige enheder. Dette kan være nødvendigt af processeringsmæssige grunde og for at taleren kan få skudt sine bidrag ind på den korte tid der tit er. Overskueligheden gør det også lettere for potentielle nye talere at afkode et bidrag samtidig med at de forbereder deres egne bidrag og forsøger at regne ud hvor de kan komme ind. Dette kan være nogle af årsagerne til at talesproget har færre ledsætninger end skriftsproget og at man foretrækker at have længere led i ekstraposition fremfor at bygge disse led ind i kernesætningen eller have dem som ledsætninger.

På den anden side står behovet for at meddele ofte ganske komplicerede ting inden for de meget snævre rammer som turtagningsmekanismer og deres evigt tilbagevendende overgangsrelevans sætter. Her kan man måske finde én af grundene til brugen af *det* uden anaforisk reference, placering af ny information i led der står uden for verbets projicering, omstarter, aksekonstruktioner, og konstruktioner der vanskeligt lader sig bestemme som enten underordnede eller selvstændige.

Det er behageligt at kunne nøjes med kortere enheder ad gangen og det er nyttigt alligevel at kunne proppe en masse information ind i ens tur. Så formålet med de mekanismer jeg har beskrevet kunne ses som et forsøg på at forene det nyttige med det behagelige.

OG HVAD SÅ?

Jeg har her fortalt om arbejdet med nogle ideer der udsprang af studiet af danske og tyrkiske gruppesamtaler. Den første var at operationalisere afgrænsningen af taleture ved hjælp af et *quick and dirty* system der bygger på respons og elicitering, og den anden var at man kan lære noget om syntaksen i talesprog ved at se på hvordan ture opbygges.

Udviklingen af disse ideer er kun lige begyndt, og jeg kan derfor endnu ikke vurdere hvilken betydning de kan have. Men der er et par pointer ved dette arbejde som jeg afslutningsvis vil understrege:

Man kan ikke studere talesprog eller samtaler uden at gå ind i detaljerne omkring hvordan sprogets enheder bliver til. Her er jeg enig med konversationsanalysen i at man skal passe på med at lægge færdige formler og fine systemer ned over analysen. Samtaler er komplekse størrelser, og der sker så meget i dem som deltagerne tydeligvis reagerer på og udnytter i situationen, men som vi aldrig ville drømme om at udpege som samtalemekanismer uden at have studeret detaljer i autentiske samtaledata. Hvis man på forhånd har udpeget bestemte strukturer som værende fx "afslappet" eller "ikke-afslappet" stil, bestemte registre, indirekte talehandlinger, høflighedsstrategier osv., kan man let risikere at overse hvad deltagerne faktisk gør.

Her vil et turinddelingssystem, som ikke er sprog-specifikt, kunne være en hjælp, forudsat at det bygger på hvad deltagerne forholder sig til i samtalen. Ved hjælp af det vil man relativt let kunne se om turopbygningsenhederne er lange eller korte, hvordan turskifterne sker, om de er koordinerede osv. og herudfra kunne konkludere noget om graden af samarbejde, konvergens/divergens og andre faktorer der kan være grundlag for analyser af dominansforhold, stilforskelle, brug af forskellige registre, kodeskift o.lign.

Om lige præcis mit turinddelingssystem kan levere varen, véd jeg endnu ikke, men principperne om ikke-sprogspecifikke kriterier vil være nyttige ved udarbejdelsen af alternative systemer eller forbedringen af de her foreslåede.

En anden pointe går på det konkret sproglige. Der er mange former i autentisk talesprog som man kun får øje på, hvis man gør sig den ulejlighed at kigge på den type data. Jeg har i denne artikel peget på nogle af de mest oplagte fænomener: omstarter, tøvesignaler, ekstraposition, og *det* er, men

mere indgående studier vil afsløre at andre af samtalens mikrofænomener bruges mindst ligeså systematisk.

Dette er ikke bare en flot påstand, men noget der har vist sig at være et gennemgående træk ved konversationsanalytiske (og andre) detailstudier på engelsk. Disse studier har peget på at der sker en langt finere koordinering mellem samtalepartnere end den jeg har været inde på her: at fænomener som omstarter, vekslen i stemmestyrke, rømmen, "smilende stemme", indånding og smaskende smålyde m.m. kan forklares ved detailanalyser af de ikke-talende deltageres reaktioner (Goodwin 1984, 1985, Schegloff 1984, Gail Jefferson, mundtlig kommentar).

For at gå grundigt ind i studiet af disse fænomener, kræves der en meget nøjagtig transskriptionspraksis. Jeg startede selv med en udgave af de såkaldte *Dansk standard 2* udskriftskonventioner (Gregersen 1992), men jeg opdagede hurtigt at de var alt for grove til at indfange faktorer af denne type. Efterhånden gik jeg derfor over til en konversationsanalytisk transskription. Heller ikke den er jeg helt tilfreds med, bl.a. fordi den ikke er god nok til at indfange intonationsforholdene i dansk. En vigtig del af det videre arbejde med samtaledata må altså være at videreudvikle og forfine transskriptionssystemer så de kan indfange data på det detailniveau der er nødvendigt.

Det spændende ved dette område er at der er megen upløjet mark. Vi er kun lige begyndt at få øje på de finere fænomener i danske samtaler. Hvis forskere og sprogstuderende gider have besværet med at lave optagelser, udskrifter og sidde og nusse med det, så er der mulighed for at gøre mange opdagelser der kan fortælle os mere om det mirakel det er at vi er i stand til at kommunikere med hinanden til daglig.

LIT T E R A T U R

- Arndt, Hans (1990): *Sproglig analyse E90*, Institut for Lingvistik, Århus
- Atkinson, J. Maxwell & John Heritage (1984): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge
- Goodwin, Charles (1984): *Notes on Story Structure and the Organization of Participation*, Atkinson & Heritage
- Goodwin, Charles (1985): *Conversational Organization: Interaction Between Speakers and Hearers*, Academic Press, New York
- Gregersen, Kirsten (1992): *Dansk standard for udskrifter og registrering af talesprog*. 2. udgave, Tillæg til SNAK 5. årg., Statens humanistiske forskningsråd
- Hansen, Erik og Lars Heltoft under udg.: Grammatik over det Danske Sprog. Midtvejsrapport, *SPRÅU – Sprogvidenskabelige arbejdsrapporter fra Aarhus Universitet 1/93*, Aarhus Universitet, Århus
- Nedergaard Thomsen, Ole (1991): Grammar in Danish Conversational Discourse. A Framework for Analysis and Some Preliminary Quantitative Results, Gregersen, Frans and Inge Lise Pedersen (eds): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. 2, Reitzels Forlag, København
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff & Gail Jefferson (1974): A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation, *Language* 50/4, Linguistic Society of America at The Waverly Press, Baltimore
- Schegloff, Emanuel (1979): The Relevance of Repair to Syntax-for-Conversation, Givón, Talmy (ed.): *Syntax and Semantics. Volume 12.: Discourse and Syntax*, Academic Press, New York
- Schegloff, Emanuel (1984): *On Some Gestures' Relation to Talk*, Atkinson & Heritage
- Steensig, Jakob I. (1992): *Kategorier til en kontrastiv samtaleanalyse – overgangssignaler i tyrkiske og danske gruppesamtaler*, Specialeafhandling, Institut for Lingvistik, Aarhus Universitet, Århus
- Steensig, Jakob I. (1993): Dansk set udefra: en analyse af overgangssignaler i to danske samtaler, set i et kontrastivt perspektiv, Kunø, Mette & Erik Vive Larsen (red.): *4. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog. Aarhus Universitet 8.-9. oktober 1992*, Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, Århus
- Steensig, Jakob I. under udg.a: Nogle overvejelser om talesprogsgrammatik, *SPRÅU – Sprogvidenskabelige arbejdsrapporter fra Aarhus Universitet 1/93*, Aarhus Universitet, Århus
- Steensig, Jakob I. under udg.b: Suggestions for an Operationalizable Definition of Turns in Conversations, Oplæg til Nordic Conference of Linguistics, Göteborg, d. 18. august 1993. Under udg. i et "Proceedings" bind med oplæggene fra sessionen om "Spoken Language", Dept of Linguistics, University of Göteborg, Göteborg
- Togeb, Ole (1991): Informationsstruktur, Kunø, Mette & Erik Vive Larsen (red.): *3. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog. Aarhus Universitet 11.-12. oktober 1990*, Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, Århus
- Togeb, Ole (1993): *PRAXT. Pragmatisk tekstteori 1 og 2*, Aarhus University Press, Århus